

Complexnummer: 480790

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

Ypenburg

Aantal complexonderdelen

3

Monumentnummers van complexonderdelen

480816, 480817, 480819

Woonplaats

's-Gravenhage

Gemeente

's-Gravenhage

Provincie

Zuid-Holland

Locatie van het hoofdobject

ILSY-plantsoen 1, 2497 GA te 's-Gravenhage

Complexomschrijving

Inleiding

Complex van Vliegveld Ypenburg met bijbehorende luchtvaart-gebouwen, dankzij het gezamenlijk initiatief van de Haagsche Aeroclub en de Rotterdamsche Aeroclub in 1935-37 tot stand gekomen in de Hooze Broekpolder bij Rijswijk en genoemd naar de vroeger aldaar aanwezige buitenplaats.

Het LUCHTHAVENCOMPLEX van Vliegveld Ypenburg bevat de volgende onderdelen, alle uitgevoerd in de trant van het Nieuwe Bouwen:

- stationsgebouw;
- portierswoning;
- vliegtuiglods of grote hangar;
- NLS-gebouw.

Het stationsgebouw - het hoofdgebouw van het complex - en de vliegtuiglods zijn ontworpen door J.A. Brinkman en L.C. van der Vlugt met medewerking van M. Zwanenburg, die verder alleen de portierswoning ontwierp.

---

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

In 1939 kwam daar nog het NLS-gebouw bij dat H.F. Mertens als hoofdvesting voor de Nationale Luchtvaartschool had ontworpen.

Aanvankelijk omvatte het complex ook nog een kleine hangar (voor het propellorvliegtuig van Dekker), een pompgezaagd, een revisiegebouw voor motoren, een tankgebouwtje, een portiersloge en een entreehek met de naam "vliegveld Ypenburg", maar deze zijn inmiddels verdwenen, evenals de graszodentribune.

Met zijn oppervlakte van 200 ha. was Ypenburg - waarbij voor de drainage het systeem-Hers was toegepast - in de vooroorlogse periode na Schiphol het grootste vliegveld van ons land.

N.B. Bij beschikking van 24 juni 1998 (nr. 98/2731) is door de toenmalige staatssecretaris van O.C.en W. A. Nuis, aan de toenmalige eigenaar van de vliegtuigloods (de Stichting Museum Historische Luchtvaart Hoogeveen), vergunning verleend voor de demontage te Ypenburg en aansluitend de wederopbouw van de loods op vliegveld Hoogeveen; zie monument nummer 480818.

Omschrijving

Het complex Ypenburg is ontworpen voor een veelzijdige bestemming in dienst van de particuliere luchtvaart (instructie- en demonstratieterrein, vestigingsplaats van luchtvaartmaatschappijen, sportvliegclubs en luchtvaartschool, uitwijkplaats lijndiensten), met bijbehorende gebouwen en landingsterrein.

De gebouwen van het luchthavencomplex Ypenburg zijn opgetrokken met in staand klezorverband gemetselde muren (met geknipte voeg), in oorsprong alle witgesausd en voorzien van stalen kozijnen en buitendeuren. Deze kleurstelling sluit niet alleen aan bij de voorkeur voor abstractie van het Nieuwe Bouwen, maar heeft tevens een grote functionele betekenis, omdat witte gebouwen het best zichtbaar zijn vanuit de verte.

De gebouwen zijn langs een kromme lijn in noord-zuid-richting gegroepeerd, zo dicht mogelijk bij de Rotterdamseweg, waarbij de portierswoning het meest zuidwaarts is gesitueerd, de grote hangar het meest noordelijk, met daartussen in het concave stationsgebouw en NLS-gebouw, beide met de holle zijde naar het vliegveld gekeerd.

Hoewel het stationsgebouw door oorlogsschade werd getroffen, is het daarna grotendeels in de oorspronkelijke vorm hersteld en pas bij latere verbouwingen op onderdelen gewijzigd, in afwijking van de oorspronkelijke architectuur.

Waardering

Het luchthavencomplex Ypenburg is van algemeen belang wegens:

- de bijzondere kwaliteiten van het architectonisch ontwerp, met name van het stationsgebouw, uitgevoerd in de trant van het Nieuwe Bouwen;
- de cultuurhistorische en typologische betekenis als speciaal voor de burger- en sportluchtvaart alsook demonstratie-vluchten ontworpen complex in het interbellum;
- de bouwhistorische betekenis wegens de bijzondere toepassing van constructies in gewapend beton en staal, met nadruk op zuinig materiaalgebruik, met name in het stationsgebouw en de grote hangar;
- de historische betekenis vanuit oogpunt van de Nederlandse luchtvaart-ontwikkeling;

---

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

- de geschiedkundige herinneringen aan vliegveld Ypenburg als militair vliegveld tijdens de Tweede Wereldoorlog en als voedseldroppingsterrein kort daarna;
- de grote zeldzaamheidswaarde als nog vrijwel compleet en goed herkenbaar voorbeeld van een vooroorlogs luchthavencomplex.

Monumentnummer*: 480816

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	11 oktober 1994
Kadaster deel/nr	82923/151

Woonplaats*		Gemeente*		Provincie*			
's-Gravenhage		's-Gravenhage		Zuid-Holland			
Straat*	Nr*	House letter*	Toev.*	Postcode*	Woonplaats*	Situering	Locatie
ILSY-plantsoen	1			2497 GA	's-Gravenhage		
ILSY-plantsoen	1 A	A		2497 GA	's-Gravenhage		
ILSY-plantsoen	3			2497 GA	's-Gravenhage		
Kadastrale gemeente*		Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding		Grondperceel	
's-Gravenhage		BK				3457	

Omschrijving**

STATIONSGEBOUW YPENBURGNaar functionalistisch ontwerp van J.A. Brinkman en L.C. van der Vlugt op concave plattegrond met in- en uitspringende bouwvolumes uitgevoerd STATIONSGEBOUW, hoofdgebouw van het luchthavencomplex Ypenburg (1935-37), met een uitbreiding aan de noordzijde naar ontwerp van M. Zwanenburg.

Het achttien segmenten tellende stationsgebouw bevat twee onderkelderde zijvleugels met bel-etage te weerszijden van de deels uit een, deels uit twee bouwlagen bestaande middenpartij. Alle volumes zijn afgedekt door platte, licht overstekende daken, waarbij het dak aan de zuidzijde een halfronde contour heeft en het dak van de verkeers- of starttoren geheel cirkelvormig is met afgeschuinde daklijst. In oorsprong waren de overstekende betonnen daken van de zijvleugels als dakterrassen ingericht met bijbehorende (doch thans niet meer aanwezige) in staal en draadglas uitgevoerde windschermen en stalen buisleuning, waarbij onder de overstekende daklijsten zonneschermen waren gemonteerd. De dakterrassen zijn toegankelijk via de gespiegelde trappenhuizen van staal en glas, met in oorsprong elk bovenaan een cilindrich volume boven het terras. Thans resteert alleen de cilindrische bovenbouw van het zuidelijk trappenhuis, die aan de westzijde geheel is uitgevoerd in staal en glas en voor het overige is gemetseld met rondom horizontale bovenlichten. Het noordelijk trappenhuis is naderhand ingekort; het dak van de noordvleugel is nu via een stalen buitentrap bereikbaar. Bij deze grotendeels transparante trappenhuizen is zoveel mogelijk een nagenoeg vierkante onderverdeling toegepast met afgeschuinde vensters onder de evenwijdig aan de rechte bordes-trappen afgeschuinde dakvlakken en met witgeschilderde vensters langs de onderzijden.

Bij de bouw is een skelet van gewapend beton toegepast (zo licht mogelijk uitgevoerd door Wernink's Betonmaatschappij te Leiden),

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

die deels in het zicht komt in in- en exterieur en die ronde kolommen en rechthoekige balken, deels met afgeschuinde uiteinden, bevat. De niet-dragende muren zijn van kalkzandsteen, met witte muurverf bestreken, en bevatten in oorsprong rondom stalen buitendeuren en vensterkozijnen met deels vrijwel vierkante, deels rechthoekige onderverdeling (geleverd door de Nationale Staalindustrie te Rotterdam); de betonnen plinten waren in oorsprong zwart geverfd. Thans zijn alleen bij de transparante trappenhuisen bij het zesde en twaalfde segment en de twaalfzijdige, deels overkragende verkeerstoren bij het negende segment nog de oorspronkelijke staalkozijnen, stalen buisleuning en beglaasde staaldeuren bewaard gebleven; ook de stalen keldervensters zijn nog origineel.

In het stationsgebouw waren in oorsprong in het centrale deel een transparante reizigershal met KLM-balie, kaartenkamer, radiodienst, postkamer, kleedruimten voor de Aeroclub, en vertrekken voor douane en Nationale Luchtvaartschool ondergebracht. In de noordvleugel waren verder de clublokalen voor de Aeroclub met eetzaal gesitueerd en in de zuidvleugel het publieke restaurant met halfronde serre aan de zuidzijde en keukens met uitgebouwde dienstingang aan de westzijde.

Aan de veldzijde waren in oorsprong bij de restaurantvleugel en bij de Aeroclubvleugel verhoogde, betegelde terrassen aangelegd (mede in verband met de vliegemonstraties, voor 1800 bezoekers) met gemetselde trappen en keermuren, waarvan thans nog enkele gedeelten resteren, en bijbehorende (thans niet meer aanwezige) windschermen.

De hoofdentree bevindt zich rechts in de lage, min of meer blokvormige uitbouw van de middenpartij aan de westzijde (in het twaalfde segment) en bevatte in oorsprong geen portiek (het huidige dateert uit de jaren '50). De westgevel van de lage uitbouw bevatte in oorsprong verder een doorlopende stalen vensterstrook met vierruits-onderverdeling en alleen bovenlichten bij de kleedkamers, terwijl de westgevel van de teruggerooide bovenbouw bij de afgeronde NW-hoek alleen een doorlopende verticale vensterstrook bevat ter verlichting van het voormalige trappenhuis naar de verkeerstoren (in oorsprong voorzien van een stalen spiltrap), alsmede een drietal gekoppelde vierruitsvensters en twee vierkante vensters voor de aldaar in oorsprong gesitueerde dienstwoning.

De hierop aan de noordzijde aansluitende, licht gebogen Aeroclub-vleugel heeft een teruggerooid souterrain met - nog aanwezige - horizontale keldervensters; de overkragende bel-etage heeft een afgeschuinde zijde, geïntegreerd met het grotendeels transparante trappenhuis dat naar het voormalige dakterras leidt; het linkerdeel van de overkragende gevel was in oorsprong vrijwel blind, met uitzondering van de raampartijen van de uiterst links gesitueerde keuken en de in oorsprong door middel van een stalen buitentrap toegankelijke keukendeur (thans gewijzigd in een zij-ingang met betonnen buitentrap).

De aan de zuidzijde aansluitende restaurant-vleugel heeft onder in de westgevel een reeks enkele en gekoppelde keldervensters, een stalen kelderdeur en uiterst rechts een op maaiveldhoogte uitgebouwde dienst-ingang met dubbele stalen buitendeuren; op de overkragende bel-etage, waarvan de links afgeschuinde zijde is geïntegreerd met het grotendeels transparante trappenhuis, bevatte de westgevel in oorsprong een viertal lage horizontale vensterstroken en een zevental gebogen sheddaken (naderhand verwijderd). De uit in- en uitspringende delen samengestelde zuidgevel bevat de ingang - met dubbele stalen buitendeuren - en bovenlichten voor de bijkeuken in de ZW-hoek en de halfronde uitgebouwde, grotendeels glazen serre van het voormalige publieke restaurant onder gebogen luifeldak, met aan de oostzijde een recht gevelvlak waarin de dubbele terrasdeuren zijn opgenomen.

De ingezwenkte oostgevel van de publieke restaurantvleugel bevat verder een vijftal vierledige vensterpartijen, met in oorsprong in het veertiende en zestiende segment elk een stel dubbele terrasdeuren. Hierop sluit het twee bouwlagen tellende centrale deel aan, dat op de beganegrond doorgaande vensterpartijen bevat, onderbroken in het negende segment door de in een ingezwenkte

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

erkerpartij geplaatste toegang vanuit de reizigershal tot het vliegveld en de segmentvormige erkerpartij bij de voormalige ruimte van de NLS-instructeurs, met horizontale strook bovenlichten. In de verdieping, ten behoeve van de voormalige dienstwoning, is een drietal driedigevensterpartijen aangebracht; rechts daarvan is een vijfledige raampartij met bovenlichten aangebracht voor de vroegere meteo- dienst. Hierboven, bij het negende segment, bevindt zich de met driekwart ronding overkragende verkeerstoren met rondom een balkon met tegelvloer en stalen buisleuning, waarbij de overstekende betonvloer is geïntegreerd met het luifeldak van de dienstwoning. Inwendig was de meteo-dienst in oorsprong door middel van een stalen spiltrap verbonden met de instructeursruimte. Uitwendig is de verkeerstoren thans bereikbaar via een stalen buitentrapp met buisleuning (in oorsprong via een in staal en glas uitgevoerd trappenhuis).

Het lagere blok heeft een doorgaande vensterstrook; de Aeroclub-vleugel heeft bij het restaurantgedeelte een uitgebouwde serre, in oorsprong met gebogen bovenlichten (welke gebogen contour thans nog aanwezig is) en half te openen door middel van grote schuiframen; voorts in het eerste, derde en vijfde segment een stel dubbele deuren naar het vliegveld.

Aansluitend aan de noordzijde de in verwante trant uitgevoerde aanbouw van Zwanenburg.

Het interieur kwam in samenwerking met interieur- architect J.F. Semeij tot stand. Inwendig bevatte de Aeroclubvleugel in oorsprong ondermeer een restaurantzaal met cirkelvormig beëindigde, indirect verlichte bar (thans niet meer aanwezig), en een clubkamer met in zwart en goudkleur betegelde haardpartij, waarbij in de ijzeren schouw de openingsdatum 29-8-36 is gegrift (geheel bewaard gebleven). In de reizigershal bevindt zich een in verschillende kleuren natuursteen uitgevoerde windroos in de vloer.

In de publieke restaurantvleugel was in oorsprong een tribune-effect gecreeerd door middel van een kleine niveausprong van het lager gehouden buitenste deel naar de overige zaalruimte, ten behoeve van een vrij uitzicht op het vliegveld, doch dit niveauverschil is naderhand ongedaan gemaakt. Ook het decoratieve paneel met vogelvlucht-impressie van het vliegveld tegen de lange wand, naar ontwerp van Semeij is thans niet meer aanwezig; evenmin bleef het oorspronkelijk meubilair, geleverd door de firma van Pander & Zn. te Den Haag, bewaard.

Wel resteren nog de fornuizen en de houten voorbereidingsstafel, waaronder de schuin geplaatste radiatoren, met afgeschuinde uiteinden in de restaurantkeuken (doch deze zijn van ondergeschikt belang).

Van de bewaard gebleven oorspronkelijke vensterbanktegels zijn die in de gangen en enkele voormalige vertrekken op de verdieping okerkleurig geglazuurd; de vensterbanktegels in de overige ruimten zijn zwart.

WAARDERING:

Stationsgebouw van Vliegveld Ypenburg, hoofdgebouw van het luchthavencomplex, in voor het oeuvre van Brinkman en Van der Plugt kenmerkende nieuw-zakelijke trant, van algemeen belang wegens architectuur-, bouw- en cultuurhistorische en typologische waarde.

N.B. De later toegevoegde entreeportiek aan de westzijde valt, evenals het verbindingslid met het NLS- gebouw aan de noordzijde, buiten de bescherming.

Hoofdcategorie

Handelsgebouwen, opslag- en transportgebouwen

Subcategorie

Transport

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 480817

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	11 oktober 1994
Kadaster deel/nr	82923/148

Woonplaats*	Gemeente*	Provincie*
's-Gravenhage	's-Gravenhage	Zuid-Holland

Locatiennaam	Locatieomschrijving
's-Gravenhage	

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
's-Gravenhage	BK			3390

Omschrijving**

PORTIERSWONING YPENBURG Op onregelmatige grondslag met twee bouwlagen in cubische vormen onder plat, licht overstekend luifeldak gebouwd woonhuis, in oorsprong bestemd als PORTIERSWONING, ontworpen in nieuw-zakelijke trant door M. Zwanenburg (1937). De bakstenen gevels, in oorsprong witgesausd op zwarte plint, zijn boven de vensters - in oorsprong met stalen, zilvergroene kozijnen en zwarte lekdorpels - voorzien van betonnen lateien. Bij de ZO-hoek zijn de van omlopende vensterpartijen en een ronde stalen hoekkolom voorziene gevels op de beganegrond teruggedrooid ten behoeve van een overhuifd, betegeld terras; de uitkragende verdieping steunt hier op een stalen I-kolom op de ZO- hoek. De overluidde ingang, met betegelde stoep en glazen windscherm aan de W-zijde, bevindt zich midden in de N-gevel, waarvan het rechtergedeelte is teruggedrooid.

Links in de N-gevel is een cirkelvormig venster aangebracht, in oorsprong voorzien van glas-in-loodvulling, evenals de langgerekte vensterpartij rechtsboven en de (thans gewijzigde) grote vensterpartij linksboven in de W-gevel. In de NW-hoek bevindt zich nog een kleine kelder.

WAARDERING:

Voormalige portierswoning in nieuw-zakelijke trant, van belang als onderdeel van het luchthavencomplex Ypenburg.

N.B. De latere aanbouwen aan de W- en Z-zijde vallen buiten de bescherming.

Hoofdcategorie	Subcategorie	Functie
Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 480819

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	11 oktober 1994
Kadaster deel/nr	82923/144

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
's-Gravenhage	's-Gravenhage	Zuid-Holland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
's-Gravenhage	

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
's-Gravenhage	BK			1047

*Omschrijving***

NLS-GEBOUW In oorsprong als hoofdzetel van de NATIONALE LUCHTVAART SCHOOL (NLS) bestemd gebouw, opgetrokken in 1939 naar nieuw- zakelijk ontwerp van H.F. Mertens op min of meer T-vormige plattegrond met lage, tapse westvleugel onder oplopend, gebogen dak met overstek en de lange, licht concave oostvleugel van twee in- en uitspringende bouwlagen en kelder onder zeer licht geknikt luifeldak. De gemetselde muren zijn witgesausd en bevatten in oorsprong alle stalen kozijnen en buitendeuren. Links in de oostgevel bevindt zich een gedenksteen die blijkens opschrift is geplaatst door de toenmalige minister van Defensie.

De ingang bevindt zich in het driedelige portaal aan de zuid-zijde van de westvleugel, grotendeels uitgevoerd in staal en glas met verticale onderverdeling onder plat luifeldak; de gerende gevels van de westvleugel bevatten elk een vierledige vensterpartij met hoge onderverdeling, de korte kopgevel is blind in verband met de oorspronkelijke functie van leslokaal. De lange westgevel bevat verder links van de lokaalvleugel een personeelsingang en twee vierledige vensterpartijen met hoge onderverdeling en een cirkelvormig venster in het uitgebouwde portaal van de vroegere cantine-ruimte op de beganegrond; op de verdieping een zevental vierruitsvensters.

De zuidvleugel, waarin in oorsprong de entreehal en kantoren (voor de chef-vliegdienst, instructeurs en administratie) waren ondergebracht en het trappenhuis naar de slaapzalen op de verdieping (voor dienstdoende instructeurs en 20 leerling-vliegers), bevat in de zuidgevel een viertal lage keldervensters, links een viertal gekoppelde bovenlichten (voor de toiletten) en een hoog geplaatst w.c.-raam.

De naar het vliegveld gekeerde oostgevel is symmetrisch ingedeeld en heeft op de beganegrond in het midden over de hele verdieping-hoogte een grotendeels glazen erkerpartij ter breedte van twaalf smalle venster-assen, waaronder een drietal dubbele tuindeuren, overluid door de betonvloer van het bovengelegen balkon. Deze erkerpartij behoorde in oorsprong toe aan de centraal

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

gesitueerde recreatiezaal. Te weerszijden van de erker zijn twee verticale vensters met onderverdeling geplaatst en twee vierledige vensterpartijen met hoge onderverdeling. De verdieping telt zeven venster-assen, waarvan de vijf in het midden zijn uitgevoerd als dubbele deuren naar het gemeenschappelijk balkon met stalen buisleuning. Geheel aan de NW-zijde bevindt zich de in glas en staal uitgevoerde entree naar de vroegere cantine-ruimte in een klein portaal onder luifeldak.

De noordgevel bevat op de verdieping een viertal hoog geplaatste horizontale tweelichten voor de in oorsprong daarachter gesitueerde wasgelegenheid.

WAARDERING:

Voormalig hoofdgebouw van de Nationale Luchtvaart School in nieuw-zakelijke trant, van belang als onderdeel van het luchthavencomplex Ypenburg en uit oogpunt van de luchtvaartgeschiedenis.

N.B. Het later toegevoegde tussenlid aan de zuidzijde, ter verbinding van het NLS-gebouw met het stationsgebouw valt buiten de bescherming.

Hoofdcategorie

Cultuur, gezondheid en wetenschap

Subcategorie

Onderwijs en wetenschap

Functie

Opleidingscentrum